

Kring Riksbankens första sedlar i färg

– samt lite om de människor som använde dem

Få företeelser kan mäta sig med pengar vad gäller folkliga, ofta riktigt humoristiska, benämningar. Men hur uppkommer de egentligen – och varför? Vilka associationer finns? Något kärt förhållande till föremålet i fråga borde väl ändå finnas när det får ett vackert namn. Fortfarande använder vi riksdaler (som försvann 1873) som benämning för enkronor och pengar. Man måste tycka om smeknamnen annars blir de inte långvariga. När våra glänsande gula tiokronorsmynt kom i våra händer 1991 och ersatte sedeln i samma valör blev de genast mycket omtyckta. Guldpeng blev den naturliga benämningen – och är så än i dag. Orden uppstår spontant ur folkmun, gärna sådana som helt naturligt faller folk på läppen och smakar bra i munnen.

I det följande ska jag bland annat berätta om poetiska omskrivningar för sedlar – våra första i färg som kom på 1830-talet.

Sverige var först i Europa med att ge ut banksedlar, med svart boktryck på endast ena sidan av ett helt ofärgat papper. Detta var år 1661. Bruk av sedlar som betalningsmedel var till en början inte särskilt populärt hos alla. Man kände sig tryggare med pengar av metall, då koppar, silver eller guld. Mynt hade sitt värde i metallen. Vårt i dag vedertagna uttryck för sedlar – lappar – blev tidigt ett föraktfullt uttryck för alla papperspengar, men de kallades ibland även ömsint för "lilla lapp". Ett mer akademiskt slanguttryck för våra äldsta sedlar var "tryckta papper".

Men när riksbanksfullmäktige i samband med 1834 års myntrealisation, då silvermyntfoten återinfördes, önskade minska utgivningen av de lägsta sedelvalörerna – "småsedlarna" 8, 12 och 16 skillingar banko – och i stället lät prägla en mängd mindre silvermynt var det emellertid mynten som ratades av allmänheten. Någoting måste ha hänt på vägen från pengasedelns första trevande år för så här suckar finansexpeditionens statssekretera-

re, Carl David Skogman (1786-1856): "Massan af folket fortfar att i sina fickor föredraga den smutsigaste 8:skillings-sedel för det blankaste 1/16 riksdalers-stycke: och det är endast småningom, som denna vana kan utrotas".

Men så kom de nya svenska sedlarna, färgglada sådana, som innebar en fantastisk nyhet i jämförelse med de tidigare rätt enformigt tryckta vita sedlarna på luddigt papper. En av anledningarna till förnyelsen var att man ville försvåra förfalskning, ett stort bekymmer redan då. Det var Jonas Bagge (1800-1869) vid Riksbankens pappersbruk i Tumba som på uppdrag av bankofullmäktige tagit fram det papper som de nya, granna sedlarna trycktes på. Enligt en helt ny teknik tillverkades de av tre lameller halvgenomskinligt, handgjort papper med klichétryck. Det mellersta laget var försett med vattenmärken (blommotiv) och färgat, enligt bankoreglementet med olika färg för skilda valörer: blå, gul, röd och grön. Sammanlagt utgavs åtta valörer fördelade på tre format och fyra huvudfärger. Endast framsidan försågs med tryck (liksom de vita sedlarna). Detta var i slutet av 1835. Året därpå kom de första ut i cirkulation.

Det var bankoreglementet av den 18 mars 1830 som föreskrev sedlarnas format: "... att minsta formatet blifver ungefär lika med storleken af ett vanligt sammanviket bref, och största formatet vid pass trenne gånger denna storlek, eller motsvarande Sjettedelen af ett ark större Skrifpapper". Eller enklare uttryckt: de minsta sedelvalörernas format utgjorde en sedelenhet, mellanvalörerna var två gånger sedelenheten och de högsta valörerna tre gånger sedelenheten.

Även tryckningsförfarandet förändrades. I stället för att trycka för hand med av enskilda trycktyper sammansatta formar övergick man nu till att trycka i stereotypi – med plåtar som gjutits i ett stycke. En numreringsmaskin var nästa nyhet. Den allra första utgåvan av Riksbankens färgade

sedlar hade fortfarande handskrivna serienummer, seriebokstav och namnteckning. På de sedlar som kom ut efter 1840 var serienummer och seriebokstav tryckta. Det var Ferdinand Tollin (1807-ca 1860/65) – en av 1800-talets ”det unga Sverige” – som först försökte sig på att uppfinna en sedelnumereringsmaskin.

Tollin var en mångsidig man med ett starkt tekniskt intresse, en uppfinnare som blivit kallad ”den förste svenske flygpionjären”. En av hans ungdomsvänner var den framstående, sex år äldre teknikern Immanuel Nobel, far till Alfred Nobel. Med hjälp av hans hjälp gav Tollin sig på att konstruera en sedelnumereringsmaskin. Han tog patent på uppfinningen i maj 1835 och den antogs till prövning i Riksbanken. Eftersom Tollin då var anställd, men oavlönad, vid Riksbanken hade han goda kontakter där och beviljades ett lån för att kunna fullfölja sin uppfinning. Den fungerade emellertid inte så bra som de hade räknat med och hoppats på. Och Riksbanken krävde tillbaka sitt satsade kapital.

En annan av Tollins nära vänner var författaren August Blanche (1811-1868). Han såg till att Tollin blev antagen som teknisk journalist i den radikala tidskriften Freja, där Blanche själv var huvudredaktör. I Freja passade Tollin på att anklaga sedelgravören Carl Abraham Broling (1798-1851) – sedan 1830 föreståndare för Riksbankens sedeltryckeri – för att ha stulit hans idé med sedelnumereringsmaskinen och för vilken Broling vid 1840-1841 års riksdag beviljats en betydande löneförhöjning. Det måste ha svidit i själen på den nu utfattige Tollin. Så här skrev Blanche på äldre dar om sin ungdomsvän Tollin: ”Så gaf han bland annat idén till den numereringsmaskin, hvilken ännu i dag begagnas i Sveriges bank ...”.

Men det var Carl A. Broling som tänkt ut den nya metoden för färgning av papper i olika nyanser som nu tillverkades vid Tumba pappersbruk. Och det var han som formgivit de vackra bankosedlarna liksom ett flertal olika sedelförslag. Broling utförde flitigt även andra gravyrer, inte minst konstnärligt utförda blanketter för växlar, reklamtryck och mycket annat.

De nya riksbankssedlarna var tunna och lätta, men dessvärre – skulle det visa sig – också rätt sköra. De gamla, väl använda ofärgade sedlarna var ofta smutsiga, trasiga i vikningen, ja till och med lappade, klistrade eller nålade, men utgavs fortfarande (till 1849). August Blanche skriver så här i en av berättelserna i Strödda anteckningar: ”... en av de gamla riksgäldssedlarna på 100 riksdaler, mycket nedsolkad och fullklottrad med namn och siffror, alla tillkomna under det den varit i rörelsen, såsom fallet merendels var både med

dessa och de gamla bankosedlarna”. Strödda anteckningar utgörs av Blanches minnen och gamla dagboksanteckningar och trycktes 1865. I och med de nya sedlarnas införande förbjöds inlösen av trasiga sedlar ihopklistrade med urrivna boksidor eller annat som stöd. Andra lappade sedlar kunde fortfarande inlösas om åtminstone serienummer och bokstav, samt förstås värdeangivelse, var läsbara.

Den stora nyheten, föreställer jag mig, väckte både behag och fantasi, de olika färgerna för sedlarnas skilda valörer framkallade naturliga benämningar. De gavs gärna smeknamn som syftade på deras utseende. Att benämna sedlar efter kulören blev vanligt – även för deras efterföljare – särskilt som deras långa, korrekta valörbenämningar var hopplösa att använda i dagligt tal.

Förmodligen av de nya sedlarnas förmåga att lika lätt som en fågel flyga sin kos fick de namn som vore de små fåglar. Redan kineserna, som var först i världen med pappersmynt, benämnde dessa ”flygande pengar” på tolvhundratalet. Här kallades sexhundra år senare våra sedlar för kanariefågel, grönsiska, rödhake, gulfink, Fågel Blå samt vid andra namn gärna med anknytning till deras färg.

Färgen blev alltså mycket uppmärksam. Under den här tiden hade vi räkning i både banko (Riksbankens sedlar) och i riksgälds (Riksgäldskontorets sedlar) att hålla reda på. Banko gällde för en halv gång högre i värde än riksgälds. Båda beloppen angavs på de nya sedlarna men dessutom i riksdaler specie, silverriksdaler. Valören uttrycktes i banko men sattes även med tanke på riksgäldsräkningens runda belopp. Det fanns alltså flera anledningar till att sedlar nu lättare accepterades. Sedlar som betalningsmedel hade kommit för att stanna, säkert inte minst för att på dessa nya angavs alla tre riksdalerräkningarna. För att underlätta för ”menige man” fanns också omräkningstabeller att tillgå.

Rödbeta, lönnmördare, gulingar

Genom bevarade brev, beskrivningar och omnämningar i litteraturen men även i exempel från konsten kan man i uttrycken utläsa en viss förnöjsamhet över de nya, färgglada och vackra betalningsmedlen.

År 1836 sände justitierådet Erik Wilhelm Bredberg (1787-1869) brev till sin son Henrik som då studerade i Uppsala. Ett av breven innehöll ”en liten kassaförstärkande rödbeta”, den just införda tegelröda sedeln om 16 riksdaler 32 skillingar banko, ett belopp som justitierådet skrev in i sin kassabok. Senare under året skickade Bredberg vad han kallade ”en liten lönnmördare” och av-

Fig 1. Fritz von Dardel (1817-1901) kom från Schweiz till Sverige vid 16 års ålder. Fyra år senare, 1837, tillkom denna teckning. Att han redan då var en uppmärksam konstnär med humor och kulturhistoriskt intresse står helt klart.

såg den nyligen i rörelsen utgivna blå sedeln om 33 riksdaler 16 skillingar banko, en summa som också fördes in i kassaboken. Dessa formuleringar är de äldsta folkliga omskrivningar jag hittills hittat för sedlar i färg.

När Fritz von Dardel (1817-1901) genom sina teckningar och målningar började skildra det svenska folklivet noterade han bland annat ny-modigheten med betalningsmedel i färg. På en av hans karikatyrer från en skjutsfärd år 1837 ses den skämtsamma texten: "Nyaste sort af blåa sedlar. När pängarne togo slut, betalte vi vår skjuts med kappkragen". Det fanns tre blå sedelvalörer vid denna tid: 2 riksdaler banko, 33 riksdaler 16 skillingar banko och 500 riksdaler banko. På bilden ovan ses hur skjutskarlen med kniv skär av en bit ur den resandes blå kapp som betalning.

August Blanche hade – liksom tidigare Carl Michael Bellman – varit anställd vid Riksbanken ett par år. Hans poetiska språk och livliga omnämnanden av pengar från sin tid har bevarat och berikat den svenska numismatiska folkspråksfloran åt eftervärlden. Säkert lite påverkad av sitt arbete på banken, där han måste ha kommit i kontakt med alla de nya sedlarna, publicerade Blanche strax efter julhelgen 1839 som huvudredaktör för tidskriften Freja en kort och skämtsam novell kallad Pistolhandeln. Titeln syftar på pistolen – både vapnet och guldmynnet – men berättelsen handlar även om de nya sedlarna i färg som då utgavs se-

dan några år tillbaka.

I denna novell skildrar Blanche mycket lekfullt en försvarlig hög olikfärgade sedlar som en rik grosshandlare sent en kväll satt och räknade vid sitt skrivbord. Det gällde en större summa pengar, men de lägsta valörerna, 32 skillingar banko och 2 riksdaler banko, deltar inte i den prunkande paraden. Någon "vanartad" sedel skulle ej göra sig besvär. Så låga valörer betraktade inte den rike grosshandlaren som riktiga pengar. Färgerna i Blanches text stämmer med den tidens verkliga regementsuniformer! Texten visar på hans uppenbart stora förtjusning över denna färgglada nyhet i penningvärlden. I berättelsen leker han elegant med sedelvalörer, färger och regementen:

Sent om en afton satt vid sin kontorspulpten den rike grosshandlaren och brukspatron X., sysselsatt med uppräknandet af en större summa penningar, den han nyss bekommit. Han var ensam och synade med en ostörd uppmärksamhet de vackra Bankosedlarna, som, kommenderade af den juveldekorerade handen, defilerade prunkande med sina rika färger.

Det gröna jägarregementet N:o 6:32 parade lätt och nästan omärkligt förbi. Derefter kom det lätta gula gardet N:o 10, utan att väcka någon särdeles uppmärksamhet. Det röda gardet N:o 16:32 följde derpå, utmärkt för sin vackra hållning, men bevärdigades, detta oaktadt, med ett högst knapphändigt leende. Nu trafoade fram det blåa

hästgardet N:o 33:16, hvarvid General en Chefen några ögonblick dröjde och affärdade det med en uppmuntrande nick. Derefter uppmarscherade artilleriet N:o 100. Generalen tryckte hvar och en af de raska gossarne till sitt bröst och mönstrade dem noga, för att efterse att icke någon vanartad insmugit sig i deras leder. Nu syntes den blåa riktklädda Generalstaben N:o 500. Generalen kände sina ögon fuktas af glädjetårar och kysste hvar och en af de förbimarscherande, både på ena och andra sidan.

I december 1841 medsände Erik Wilhelm Bredberg "ett par små gulingar" i brev till sonen Henrik. Tjugo riksdaler, två gula sedlar à 10 riksdaler banko, fördes in i kassaboken. I en av författaren Wilhelm von Brauns (1813-1860) texter från 1844 nämns motsvarande "stora gula" men även "gulingar" för 100 riksdaler banko.

Carl Jonas Love Almqvist (1793-1866) gav år

1845 ut en roman kallad Smaragdbruden. En dag erhåller romanens hjälte en mängd sedlar. Almqvist redogör noga för sedlarnas nominal och färg: "af den ljusblåa sorten, som lyder på 500 R:dr B:ko per stycke", och: "hvars innanmäte syntes gult, utgjordes af sedlar, lydande på den välkända valören 100 R:dr B:ko". Nästa packe sedlar är "ånyo de ljusblå, men mindre till formen ... Trettiotre och sexton, som ingen svensk kan se utan tillgifvenhet, såvida han icke utgör en genom lyckan bortskämd menniska ... mängden kallar dessa sedlar Femtior ...". Så här fortsätter han: "... tegelröda sedlar, dessa vänner på Sexton och trettiotvå, som hvar och en rättvisligen vet att uppskatta till Tjugufemmor, och äfven ofta så benämner". Vidare: "... hundrade gula tior" samt "hundrade gröna tior". Gula tior var 10 riksdaler banko, gröna tior 6 riksdaler 32 skillingar banko. Allmänheten räknade helst med riksgälds ofta jämnare belopp, inte i banko.

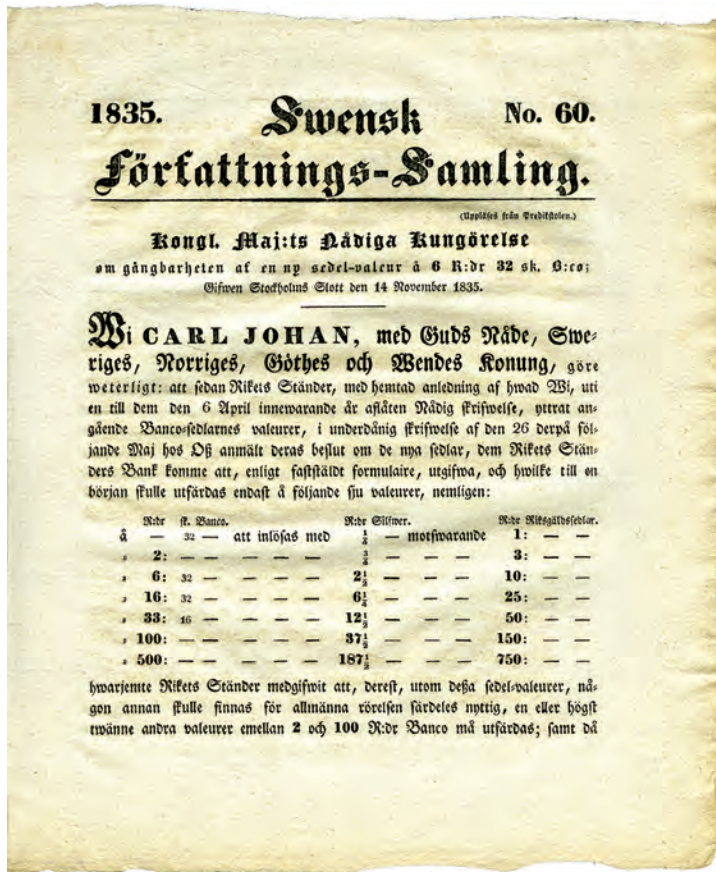

Fig 2. Svensk Författningssamling (SFS) 1835:60 angående de nya sedlar som Riksbanken skulle ge ut, till en början på de sju valörer som nämns här på första sidan. Kungörelsen är undertecknad av Karl XIV Johan samt av C.D. Skogman.

”Och plocka foglarna, de gula, gröna, blå”

År 1846 kom August Blanches dramaskådespel Läkaren. I detta sjunger en solist följande: ”... Man bryter pappas bref, ej finns en enda daler. – Men kommer der ett bref med sina tre sigiller, vi triumfera då! Och plocka foglarna, de gula, gröna, blå”. Dessa rader tycks ha blivit startskottet för associationen av de färgade sedlarna till fåglar med motsvarande kulörer. Men redan i En trappa upp och på nedra botten eller Grosshandlaren och klädmäklaren, tryckt 1843, hade Blanche jämfört en av de gula penningssedlarna med den tama kanariefågels färg.

Den högsta valören 500 riksdaler banko kom att benämnas Fågel Blå, närmast syftande på den i skillingtrycken förekommande sagofiguren. Enligt Svensk författningssamling 1835 skall sedelns färg vara ”ljst blåh Witt eller perl=couleur”. Benämningen förekommer i en notis i Götheborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning den 23 mars 1847 som ”den vackra Fågel Blå, 500-R:dr-bankosedeln ...”. I samma tidning nämns de ljusgula sedlarna om 100 riksdaler banko som gulfinkar. I Wilhelm Bäckmans, pseud. Wolf Biltog (1824-1911), Blyertsteckningar i plånboken, strödda skizzer ur studentlivet från 1850, benämns de dock fortfarande ”gulingar”.

Det som hänt i Göteborg och föranlett notisen var ett rent lurendrejeri: En man hade tagit in på ett ställe för resande. Han anförtrodd värden där att han kunde tillverka 100 riksdaler banko-sedlar, ”många sådana gulfinkar”. Svårigheten var bara att sedan växla dem utan att dra till sig uppmärksamhet. Nu ville han be värden om hjälp med den saken. Mannen gav honom en, troligen äkta, 100-bankosedel att gå och växla, vilket förstås gick alldeles utmärkt. Efter detta lyckade försök kunde inte värden motstå frestelsen utan överlämnade en 500-bankosedel till sin gäst, som denne bett honom om för att ”mångdubbla”. En bra affär, tänkte värden. Men mannen försvann och med honom hans kappsäck, resväska, ytterkläder, myntapparater och förstås ”den vackra Fågel Blå”.

I ett brev från författaren Fredrika Bremer (1801-1865) år 1852 till sin vän mamsell Beata Afzelius medsänder hon ”en kanariefågel att sjunga för dig i din kakelugn”. Man förstär av sammanhanget att det handlar om en sedel men någon förklaring ges inte. Uttrycket kanariefågel har tolkats, och görs så fortfarande, som gällande den lägsta valören om 32 skillingar banko – också den gul.

Benämningen ”Gröna Siska” återfinns i en liten bok tryckt 1856 med den glada och långa titeln Munterhetens Droppar att drypa på Glädjens Sockerbitar. Hvarjehanda Småberättelser, Tokprat, Anekdoter och annat Sqwallar. Samladt af några Medikofil=Smyckare. Utgivare av boken var Ludvig Theodor Öberg (1820-1860), som också står bakom den tryckta folkvisesamlingen Filikromen. Han nämner i boken att versen hämtats från en sedel som cirkulerade i ”allmänna rörelsen”. Som i flertalet andra sedelverser önskade diktaren sig även denna sedel tillbaka, gärna mångdubblad. I detta fall i en högre valör – som en ”gul svensk Banko=schal”.

*Ljuf är vigilancens stig!
Ut jag sänder dig min tia.
Ack, hur brackors händer klia
För att få anamma dig!*

*Men ett ord jag säger dig,
Gröna Siska! fly hwar bracka!
Honom tillhör suddig hacka,
Kom du snart tillbaks till mig!*

*Men, som luften är så swal
Bör du kläder ha – naturligt,
Kom tillbaka helt finurligt
I en gul svensk Banko=schal.*

Den enda då cirkulerande gröna sedeln – 6 riksdaler 32 skillingar banko – är med all säkerhet den som kallades grönsiska. Att benämningen levde kvar ytterligare några år visas av ett brev från Fredrika Bremer 1865, änyo till Beata Afzelius. I detta brev skickar hon med ”en liten grönsiska, som vill kvittra för dig något vackert”. Valören tycks ha varit självklar. Att grönsiskan var en valör hög nog att köpa något vackert för är uppenbart.

Banko gällde för en halv gång högre värde än riksgäldsvalören. Följaktligen motsvarade denna sedels summa i riksgälds en tia, i folkmun benämnd grön tia. Längs kortsidorna står också mycket riktigt 10 riksdaler riksgälds. Den i sista versraden önskade gula banko-schalen är den sedel som även kallades gulfink – 100 riksdaler ban-

ko, den högsta gula sedelvalören. Uttrycket schal skulle senare återkomma i långschal för 1000-kronorssedeln och i schalanger för pengar.

Så sent som 1882 skriver författarna Claes Lundin och August Strindberg i sin bok Gamla Stockholm om julklappsbestyr hos "Lejorna" (syftande till Benjamin och Joseph Leja och deras respektive butiker vid Gustaf Adolfs torg och Regeringsgatan). Där skriver de om det så kallade lilla tolvskillingsrummet åt gården och det stora rummet åt torget "der det fins saker som kosta mer än två Riksdaler banko – tänk en blå tvåa banko!" Det senare rör sig om den ljusblå sedeln om 2 riksdaler banko som utgavs sista gången 1857. År 1882, när Gamla Stockholm trycktes, var benämningen uppenbarligen fortfarande i bruk, eller åtminstone ihågkommen.

I Söndags-Nisse – detta illustrerade veckoblad för skämt, humor och satir – den 31/10 1875 på sid. 174 finns en käserande notis under rubriken Papperssettorna (några ynkeliga afskedsord). Det är med visst vemod som den icke namngivna kåsören konstaterar att "nu ska hon bort", denna "ettan krisch" och menar då 1-kronosedeln, vars föregångare var 1 riksdaler riksmünt och ännu tidigare 1 riksdaler riksgälds som lägsta pappersvalör. Författaren drar sig till minnes den tid "då ni kallades tretiotvå skillingar banko" och omnämner dessa som gulfinkar. Mera subjektiva omdömen som "guldgula I blänkten" och "den vackra tingesten" samt "den så populära värdelappen" vittnar om ett kärt förhållande till den lilla "hackan". Dessutom använder han feminina former som "hon" och "myntföreställarinna" om den gula sedeln. Ett mera konkret minne skribenten har från sin barndom är att han fått ett exemplar av dessa "gulingar" som premium i skolan.

Under språkforskaren och skriftställaren Gösta Langenfeldts (1888-1965) forskning om slangbenämningar på mynt och pengar (publicerad 1948) kom han över nämnda notis med uttrycken "gulingar" och "gulfinkar" vilka han tolkade som 32 skillingar banko. Till notisen finns ingen nämnd författare. År 1875 var lustspelsförfattaren och skådespelaren Frans Hodell (1840-1890) redaktör för Söndags-Nisse. Man kan ana att det är hans text och minnen.

Men eftersom 100 riksdaler banko-sedeln redan 1847 finns belagd med benämningen gulfink, så har kanariefågel ansetts vara det rätta uttrycket för denna vår lägsta sedelvalör. Men å andra sidan, varför skulle Fredrika Bremer skicka en så liten slant till Beata Afzelius, hon som en gång varit guvernant hos friherrinnan och författaren

Sophie von Knorring? Men nu var Beata en åldrig mamsell. Fattigunderstödet låg under 1850-talet på nästan sju riksdaler banko i månaden så en liten sedel som denna kanske inte var till stor hjälp. Hur det nu är med den saken så är det just detta uttryck, kanariefågel för 32 skillingar banko, som fastnat och blivit mest vedertaget i samlarkretsar. Säg ordet kanariesedel och varenda sedelsamlare i landet vet vad du talar om!

Senare skulle Blanche kalla dessa våra minsta gula sedlar mer begripligt för "riksgäldsettor" i En prästmans anteckningar (1864). Störst möjlighet att ofta hamna i gemene mans hand är sedeln med lägst valör och också att få den vanligaste benämningen – jämför dagens "tjuga". Blanche beskriver misstänksamheten mot fattiga människors innehav av höga valörer i Första älskarinnan (1848): "... Stora sedlar äro ett sattyg, ty när en fattig kristen vill växla en sådan, så tror man antingen att han stulit den eller förskrivit sig till Belsebub [Satan] med hull och hår ...". Så stora sedlar var det nästan omöjligt för en fattig att visa upp även om de förvärvats på hederligt sätt.

Vad som är vad vad beträffar kanariefågel och gulfink lämnar jag tills vidare, citerande Langenfeldt: "förvrängningstendensen är evigt mänsklig". Jag vill också påpeka att denne inte har andra fågelbenämningar för sedlar med i sin uppsats. Först att fördjupa sig i färgglada benämningar, särskilt med anknytning till fåglar, på svenska sedlar var inte Langenfeldt utan bankokommissarien, numismatikern och författaren Torgny Lindgren (1905-1984) i en artikel tryckt 1956. Vidare har han i såväl Bancoposten som i numismatiska tidskrifter publicerat artiklar i ämnet.

Med det färgade papperet hoppades bankofullmäktige kunna stävja sedlarförfalskningar. Icke desto mindre förekom sådana. I Post- och Inrikes Tidningar 18 mars 1845 berättas om en förfalskare – som även drev procenteri och pantrörelse i Lund – som försökte sig på att tillverka Riksbankens högsta valör, 500 riksdaler. En äkta sådan är tryckt med svart på blått papper. Men Nilsson, ty så hette mannen, belade vanligt, mycket tunt, postpapper med blå färg utom på de ställen där vattenmärkena sitter på de äkta sedlarna. Det svarta var ritat och skrivet med tusch. Herr och fru Nilsson hade en vecka innan notisen trycktes rest till Köpenhamn för att prångla ut en av sina nygjorda 500-riksdalersedlar. Köpmannen i butiken ville förstas kontrollera en så hög sedels riktighet och skickade sin bodbetjänt att låta en mäklare titta på den. Detta gjorde mäklaren helt enkelt på så sätt att han blötte ett finger, drog med det över

de svarta siffrorna varpå den utsmetade tuschen blev uppenbar. Paret greps av en polisadjutant (som sedermera fick medaljen "För berömliga gärningar"). Just detta år, 1845, fälldes sammanlagt nitton personer för sedelförfalskning. Ingen fick dödsstraff.

Inramat längst ner på sedlarna ses varnings-texten: *Den som denna Sedel efterrapar eller förfalskar skall warda hängd; Men den, som upptäcker Efterraparen, Förfalskaren eller utpräglaren, undfår belöning enligt Kongl. Kungörelsen af den 8 Julii 1818.* Det finns en alldeles förtjusande historia om denna text kopplad till den gamla vita 16 skillingar banko-sedeln som indrogs 1849 men som överförts till de nya färgade sedlarna. Dödsstraffet för förfalskning och efterrapning av sedlar avskaffades först 1858. Constantin (Conny) Burman (1831-1912) var bildkonstnär, tecknings- och sånglärare. Men han hade också ett förflutet som extra ordinarie kontorskriverare vid Riksbanken under åren 1856-1873, där också hans far Abraham Johan hade arbetat som tjänsteman och var en av dem som kontrasignerade den äldre typen av sedlar. Ur Burmans

Minnen (1904) hämtar jag följande berättelse från 1800-talets mitt:

"... den kvicke och inom sällskapet Par Bricol på sin tid uppburne hofkamreraren Nytzell brukade i glada lag taga fram en dylik sedel, slå sig ner vid pianot och sätta den på notställaren, hvar efter han på ett genomkomiskt sätt med sång och accompagnement och preludier på pianot tolkade sedelns innehåll." När Nytzell kom till varnings-texten om sedelförfalskning "... så förstod han på det mest humoristiska sätt göra en öfvergång från en ytterst bedröflig melodi till den mest glada och lustiga slagdänga vid löftet om belöning".

Ja, tänk vad allt våra sedlar kan inspirera till! Avslutningsvis citerar jag Langenfeldt:

"... [att] människorna alltid älskat och fortfarande älskar pengar. Det man älskar, slösar man smeknamn på".

Fig 3. 32 skillingar banko = $\frac{1}{4}$ riksdaler silverspecie = 1 riksdaler riksgälds. "Dunkelt gul", ca 145x90 mm. Serienummer och seriebokstav är handskrivna på detta exemplar från 1836. Benämningar: *kanariefågel* (1843, 1852); *gulling* (1875); *guldfink* (1875); *riksgäldsetta* (1864). Från 1 januari 1837 (SFS 1836:35).

Fig 4. 2 riksdaler banco = $\frac{3}{4}$ riksdaler silverspecie = 3 riksdaler riksgälds. "Ljust blåhvit, eller perlcouleur", ca 145x90. Serienummer och seriebokstav är tryckta på detta exemplar från 1840. Benämning: *blå tvåa banco* (1882). Från 1 januari 1837 (SFS 1836:35).

Fig 5. 6 riksdaler 32 skillingar banco = $2\frac{1}{2}$ riksdaler silverspecie = 10 riksdaler riksgälds. "Ljust grön", ca 165x140 mm. Serienummer och seriebokstav är tryckta på detta exemplar från 1848. Benämningar: *gröna tior* (1845); *tia* (1856); *grönsiska* (1856, 1865). Från 1 december 1835 (SFS 1835:60).

Fig 6. 10 riksdaler banco = $3\frac{3}{4}$ riksdaler silverspecie = 15 riksdaler riksgälds. "Klart ljusgul", ca 165x140 mm. Serienummer och seriebokstav är handskrivna på detta exemplar från 1836. Benämningar: små gulingar (1841, 1857); gula tior (1845). Från 11 maj 1836 (SFS 1836:8).

Fig 7. 16 riksdaler 32 skillingar banco = $6\frac{1}{4}$ riksdaler silverspecie = 25 riksdaler riksgälds. "Dunkelt ljusröd, närmade sig till tegel=couleur", ca 165x140 mm. Serienummer och seriebokstav är handskrivna på detta exemplar från 1836. Benämningar: rödbeta (1838); tjugufemman (1845); rödhake. Från 1 april 1836 (SFS 1835:5).

Fig 8. 33 riksdaler 16 skillingar banco = 12 ½ riksdaler silverspecie = 50 riksdaler riksgälds. "Ljust blåhwitt eller perl=couleur", ca 165x140 mm. Serienummer och seriebokstav är handskrivna på detta exemplar från 1836. Benämningar: liten lömmördare (1838); femtiör (1845). Från 1 april 1836 (SFS 1835:5).

Fig 9. 100 riksdaler banco = 37 ½ riksdaler silverspecie = 150 riksdaler riksgälds. "Klart ljusgul", ca 225x140 mm. Serienummer och seriebokstav är tryckta på detta exemplar från 1854. Benämningar: stora gula (1844); gulfink (1847); gul svensk banksoschal (1856). Från 1 april 1836 (SFS 1835:5).

Fig 10. 500 riksdaler banco = 187 ½ riksdaler silverspecie = 750 riksdaler riksgälds. "Ljust blåhvitt eller perl=couleur", ca 225x140 mm. Serienummer och seriebokstav är tryckta på detta exemplar från 1854. Benämningar: blå fågel (1846); Fågel Blå (1847). Från 1 april 1836 (SFS 1835:5).

Illustrationer

Fågel: Emmelie Golabiewski
 Sedlar: Kungl. Myntkabinettet
 SFS: Författaren
 Fritz von Dardel: Nordiska museet

Litteratur

Golabiewski Lannby, M.: *Pengar i folkmun – och mynt i seder, bruk och poesi*. 2000.
 – Ferdinand Tollin – en av 1800-talets "det unga Sverige". *SNT* 2003:6 s. 134-135.
 – "Munterhetens droppar" med sedelpoesi från 1856. *SNT* 2006:2, s. 47.
 – *Poetiska sedlar*. Stockholm 2008.
 – Olika syn på julklappar under 1800-talet samt något om skillingtryck och en "blå tvåa banko". *SNT* 2008:8 s. 187.
 Lagerqvist, L.O.: Den gamla almanackan berättar. *SNT* 1986:9-10 s. 270-274.
 Langenfelt, G.: Slangbenämningar på mynt och

pengar. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1946, s. 116-135. Stockholm 1948.

Lindgren, T.: Färgglada benämningar på svenska sedlar. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1956, s. 219-223.
 – Sedelhistoriska studier. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1964, s. 49-93.
 – *Riksbankens sedelhistoria 1668-1968*. Stockholm 1968.
 – "Pistolhandeln". Kring en novell av August Blanche. *Bancoposten* 1971:2.
 – Gulfinkar och Fågel Blå. *Bancoposten* 1971:3-4 s. 3.
 – Medaljen "För berömliga gärningar" för fasttagandet av en sedeletterapare. *Bancoposten* 1973:1 s. 6-7.
 Rosenqvist, M.: *Sveriges färgsedlar utgivna av Riksbanken 1835-2008*. 2009.
 SNT = Svensk Numismatisk Tidskrift.
 Wiséhn, I.: Sedelförslag av Carl Abraham Broling. *SNT* 1995:5 s. 125-127.
 – C.A. Brolings förslag till nya och förbättrade bankosedlar. *SNT* 1998:6 s. 136-137.

Summary

The first Swedish coloured banknotes were issued by the Swedish Riksbank from 1835. They were issued in eight different denominations and in four main colours: yellow, blue, green and red. These colours led people to make poetic nicknames alluded to the colour of the banknotes. Among others they were given birds' names, for example "canary" for the yellow one, "siskin" for the green one and "robin-redbreast" for the red banknote.

Through preserved letters as well as mentioning of the banknotes in literature and art we understand that the colourful and beautiful banknotes

aroused great enthusiasm. In particular, the author August Blanche but also Fredrika Bremer in their stories and letters mention the banknotes with poetic euphemisms. Even the artist Fritz von Dardel has expressed the novelty in his early drawings of the Swedish public life.

The purpose of issuing coloured banknotes, and with a completely new manufacturing technique compared to the older ones, was to prevent counterfeiting, which unfortunately did not succeed. A number of counterfeiting cases from this period testify to that.